

**KOULUTUS-
JA KEHITTÄMIS-
PALVELUT**

HELSINGIN YLIOPISTO

SOVITTELU JA RESTORATIIVINEN TOIMINTAKULTTUURI KASVATUS- JA VARHAISKASVATUSYHTEISÖISSÄ (RESTO-KURSSI)

Raportti M. Gellin 12/2019

Toteutusaika: Kevään kurssi 22.1. – 11.4.2019, Syksyn kurssi 3.9.-21.11.2019

Järjestäjä: Helsingin yliopiston Koulutus- ja kehittämispalvelut HY+; rahoittaja: OPH

Laajuus: 10 opintopistettä

Osallistujat: Kevään kurssille osallistui yhteensä 22 henkilöä; 2 varhaiskasvatyüksiköistä, 3 toisen asteen ammatillisista oppilaitoksista ja 17 perusopetuksen kouluista. Osallistujat tulivat 6 eri paikkakunnalta.

Syksyn kurssille osallistui 21 henkilöä; 5 kuraattoria, 1 terveydenhoitaja, 1 esikouluavustaja ja 1 kasvatusohjaaja sekä 4 rehtoria/apulaisrehtoria, 5 erityisopettajaa ja 4 perusopetuksen opettajaa. Osallistujat tulivat 6 eri paikkakunnalta.

Sovittelu ja restoratiivinen lähestymistapa kasvat- ja opetuskentällä

Sovittelu perustuu restoratiiviseen lähestymistapaan, jossa on kyse ihmissuhteet, tunteet ja tarpeet huomioon ottavasta konfliktinhallintamenettelystä. Restoratiivinen lähestymistapa korostaa kohtaamiseen, dialogiin ja yhteistyöhön perustuvaa myönteistä prosessia, jossa pyritään osapuolten välisen ymmärryksen lisääntymiseen. Osapuolia kunnioitetaan oman konfliktinsa asiantuntijoina ja keskeisenä ajatuksena on tapahtuneen teon palauttaminen asianosaisille siten, että he voivat itse olla aktiivisia osallisia asiansa ratkaisussa. Toiminnan tavoitteena on korjata vääryys, vähentää osapuolille aiheutunutta traumaa ja eheyttää rikkoutuneet ihmissuhteet.

Kansainvälisellä tasolla suomalaisen koulusovittelun malli on saanut huomiota yhtenä lupaavana restoratiivisena menettelynä Euroopassa. Vuonna 2015 julkaistu Protecting Rights, Restoring Respect and Strengthening Relationships: A European model for Restorative Justice with Children and Young People (Chapman T. et al. 2015) avaa paitsi eurooppalaista myös suomalaista lasten ja nuorten sekä koulujen sovittelutoimintaa. Luettavissa: <http://www.ejjc.org/eumodel>

Pohjoismaisella tasolla suomalaisten koulujen sovittelutoimintaa on esitelty pohjoismaisten sovittelun tutkijoiden yhteisjulkaisussa *Nordic Mediation Research* (Nylund A., Ervasti K., Adrian L. (eds.) 2018), joka on julkaisu 2018 Springer Publication'in Open Access -julkaisuna. Teos tarkastelee useassa luvussa konfliktien hallintaa ja sovittelua lasten ja nuorten sekä perheiden ja koulujen näkökulmasta. Luettavissa: <https://www.springer.com/gp/book/9783319730189>

Kansallisella tasolla varhaiskasvatus- ja kasvatuskentän sovittelun toimintakulttuuri on osa työrauhan turvaamisen vahvistamista. Opetusministerin asettaman kiusaamisen ehkäisyä ja työrauhan edistämistä tarkastelleen työryhmän loppuraportti julkaistiin 16.3.2018. Raportin kehittämisehdotus 9 vahvistaa hyvien käytäntöjen laajentamista. Kohta 9c (Luku 2): *Vahvistetaan varhaiskasvatuksen ja kasvatuksen kentän sovittelun toimintakulttuuria ja sovittelupalvelujen hyödyntämistä jakamalla näistä tietoa päiväkodeille, kouluille ja oppilaitoksille sekä näiden lähiyhteisöille niin, että sovittelutoimintaa ja -palveluja voidaan ja osataan aktiivisesti hyödyntää erilaisia konfliktitilanteita selvittäessä.*

Suomalaisen yhteiskunnan sovittelutoimintakulttuuri on kansainvälisessä vertailussa ainutlaatuista ja arvostettua. Restoratiivisen sovittelutoiminnan tietotaitoa on suomalaisille peruskouluille, toisen asteen oppilaitoksille ja päiväkodeille kehitetty ja tuotettu vuodesta 2001 lähtien. Yhteiskunnassamme tarjotaan varhaiskasvatus- ja opetustoimen kentän sovittelutoiminnan lisäksi mm. riita- ja rikossovittelun, katusovittelun, perhesovittelun, työyhteisösovittelun, naapurisuussovittelun, vakavien rikosten sovittelun, tuomioistuinsovittelun ja asianajajaliiton sovittelun mahdollisuuksia.

Oppimisyhteisöissä arjen konfliktitilanteissa sovittelu tuottaa yhteistoimintaa niin, että lapsen tai oppilaan omaa asiantuntijuutta ja näkemystä arvostetaan, hänen kyvykkyyttään ilmaista ajatuksiaan, tunteitaan ja tarpeitaan sekä vastuunottoa tuetaan ja hänen voimaantumistaan oman yhteisönsä jäseneksi vahvistetaan. Tutkimusten mukaan restoratiivisen sovittelun toimintakulttuurin implementoiminen ja linkittäminen osaksi päiväkodin tai koulun työrauhaa turvaavaa suunnitelmaa toimii paitsi yhteisön jäsenten – lasten, oppilaiden, henkilöstön ja huoltajien - välittömänä konfliktin käsittelyn toimintamallina, myös ennaltaehkäisevänä ja sosiaalisia taitoja opettavana toimintakulttuurina ennen kuin konfliktit eskaloituvat. Vuorovaikutus- ja tunnetaitoja sekä konfliktinhallinnan oppimista tuetaan näissä yhteisöissä myös oppitunneilla hyödyntämällä restoratiivisia menetelmiä, kuten puhepiirejä ja pariipiirejä, jolloin kohtaamisen taidot vahvistuvat. Toisaalta sovittelutoiminnan tietotaito ohjaa yhteiskunnan tarjoaman lakisääteisen ja osapuolille maksuttoman rikos- ja riita-asioiden sovittelun tai muiden sovittelupalvelujen piiriin, mikäli päiväkodin, koulun tai oppilaitoksen omat sovitteluresurssit eivät riitä. Näin varhaiskasvatus, esi- ja perusopetus sekä toisen asteen koulutus kiinnittyvät ja mallintavat omassa toiminnassaan yhteiskunnassa käytössä olevia sovittelun toimintamalleja. Lisäksi raportin sivuilla 66-67 avataan lyhyesti koulujen restoratiivisen toiminnan tutkimusten tuloksia. Opetusministerin asettaman työryhmän raportti on luettavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-562-4>

Perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteiden (OPS 2014) lähtökohtana on osallisuuden ja kyvykkyyden vahvistaminen. OPS:n mukaan jokaisella on oikeus saada kannustusta kasvuunsa ja on tärkeää luoda edellytyksiä oppilaiden osallistumiselle niin, että oppilaiden omat näkemykset, kokemukset, osaaminen huomioidaan ja tuodaan yhteiseen käyttöön oppimisen ja sosiaalisen todellisuuden rakentamisessa. OPS:n mukaan opetus perustuu käsitykseen lapsuuden itsearvosta sinänsä ja painottaa, että on tärkeää tukea kokemusta osallisuudesta ja sitä, että oppilas voi yhdessä toisten kanssa edistää yhteisönsä toimintaa ja hyvinvointia (OPS 2014, 15).

Opetussuunnitelman perusteissa osallisuus kiinnittyy yhtäällä osallistumiseen ja yhdessä toimimiseen ja toisaalta kyvykkyyteen toimia yhteisönsä ja myöhemmin myös yhteiskunnan aktiivisena jäsenenä. Osallisuus nähdään osana opetustehtävää, jolloin *opetus edistää osallisuutta ja kestäväää elämäntapaa sekä kasvua demokraattisen yhteiskunnan jäsenyyteen* (OPS 2014, 18). Sovittelu nostetaan esiin OPS:n luvussa 3.3. Kohdassa Osallistuminen, vaikuttaminen ja kestävä tulevaisuuden rakentaminen todetaan, että "*He (oppilaat) oppivat työskentelemään yhdessä ja saavat tilaisuuden harjoitella neuvottelemista, sovittelemista ja ristiriitojen ratkaisemista sekä asioiden kriittistä tarkastelua*". Myös Suomen hallituksen ns. kärkihankkeisiin lukeutuvassa Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmassa pyritään edistämään osallisuutta mm. vahvistamalla oikeusprosessin lapsiystävällisyyttä. Ohjelman mukaan tämä voi tapahtua mm. edistämällä sovittelun käyttöä nuorten rikoskäsittelyssä mutta myös laajemmin. Toimenpideohjelman yhtenä tavoitteena on laajentaa matalan kynnyksen palveluja myös koulujen kiusaamisen ehkäisyssä ja yhtenä menettelynä mainitaan vertaissovittelu. (Aula et al. 2016, 19-21).

Koulutuksen lähtökohta

Koulutuksen lähtökohtana on rakentaa kohtaamisen kulttuuria kaikkien yhteisön jäsenten turvallisuutta ja oikeutta osallisuuteen vahvistaen. Restoratiiviseen teoriaan pohjaavat käytännöt sekä sovittelu arjen konflikteissa ovat menettelyjä, joiden on tutkimuksin osoitettu tuovan merkittävää kulttuurista, sosiaalista ja tiedollista pääomaa opettajien ja oppilaiden yhteiseen arkeen ja vuorovaikutukseen riippumatta yksilöiden maantieteellisistä, etnisistä tai uskonnollisista lähtökohdista. Syksyllä 2015 julkaistun Euroopan Komission rahoittaman ja eurooppalaiseen tutkimustyöhön perustuvan EU:n lapsiystävällisen ja restoratiivisen mallin mukaisesti koulutus implementoi lapsiystävällistä oikeutta, siihen liittyviä direktiivejä, suosituksia ja käytänteitä kouluyhteisöihin.

Koulutuksen tavoite ja toteutustapa

Koulutuksen tavoitteena on antaa teoreettiset lähtökohdat ja käytännön menetelmät, joilla voidaan toteuttaa koulurauhaa oppilaitoksen arjessa ja omassa työssä. Koulutuksen myötä koulutukseen osallistuvat osaavat hyödyntää restoratiivisia vuorovaikutusmenetelmiä kuten ns. Circle-työskentelyä opetustilanteissa sekä sovittelua konfliktitilanteissa opitun ohjauksen ja sanoituksen avulla.

Koulutus tuottaa kouluyhteisöihin välitöntä sosiaalista osaamista opetukseen ja arjen ristiriitojen selvittelyyn ja lisää osallistujien valmiuksia omassa työssä niin didaktiikan kuin ryhmän hallinnan osalta. Koulutuksen tuloksena restoratiivinen työote ja sovitteluosaaminen siirtyvät osallistujan ammatilliseen pätevyYTEEN. Koulutus antaa osallistujille valmiudet lasten ja nuorten, oppilaiden, huoltajien ja kollegoiden kohtaamiseen ja ristiriitojen sovitteluun niin opetustyössä, koulun arjessa kuin haastavissa tilanteissa. Restoratiivinen työote toimii jatkossa kokonaisvaltaisesti osallistujan ryhmänhallinnan ja konfliktinhallinnan perustana.

Koulutus koostuu 10 op:n opintokokonaisuudesta, johon sisältyy 6 lähiopiskelupäivää; aloitusseminaari, kaksi kahden päivän työpajaksoa (3 X 2) ja päätösseminaari. Koulutus on prosessi, jonka jokainen osallistuja käy läpi kokonaan. Päiviin liittyy ennakotehtävä ja lähipäivien väliin sijoitettavia harjoituksia omassa yhteisössä.

Erään kurssilaisen lopputyössä esitetty kuvaus siitä mikä on ollut kurssin tavoite.

Kouluttajat

Pääkouluttajana toimi ohjelmajohtaja, FT, KM, yhteisöpedagogi **Maija Gellin**, jolla on yli 20 vuoden kokemus sovittelutyöstä ja sovittelutoiminnan kouluttamisesta. Hän on koulujen vertaissovittelutoiminnan (VERSO) kehittäjä ja kasvatuskentän henkilöstön restoratiivisten menettelyiden ja restoratiivisen sovittelun (RESTO) täydennyskoulutusten suunnittelija ja kouluttaja. Gellin osallistuu aktiivisesti aiheen kansainvälisten tutkimusryhmien toimintaan ja hän toimi jäsenenä opetusministerin 11/2016 asettamassa työryhmässä, joka selvitti keinoja kiusaamiseen ehkäisyyn ja koulun työrauhan turvaamiseen. Gellin väitteli aiheesta marraskuussa 2019. Vierailevina luennoitsijoina toimivat OTT tutkija Kaijus Ervasti Helsingin yliopistosta, OTT Henrik Elonheimo THL:stä ja professori Tuija Turunen Lapin yliopistosta sekä sosiaalipsykologia Nina Huhtinen Suomen sovitteluforumista ja rehtori Marjo Rantanen Kirkkonummelta.

Koulutusosiot

1. Aloitusseminaarin tavoitteet: Sovittelevassa ja restoratiivisessa lähestymisessä kohtaaminen, kuuntelu ja kuulluksi tuleminen synnyttävät kunnioitusta ja luottamusta sekä aktiivista osallisuutta. Aloitusseminaari avaa osallistujille ne teoreettiset ja käsitteelliset lähtökohdat, joiden pohjalta kohtaamisen kulttuuria oppimisyhteisössä lähdetään rakentamaan. Aloitusseminaarin keskeinen sisältö: Restoratiivisen ajattelun, teorian ja pedagogiikan lähtökohdat, Restoratiivinen oppiminen, Puhepiiri (Circles) restoratiivisen työskentelyn perusmenettelynä.
2. Työpajajakson I tavoitteet: Ensimmäinen työpajajakso käynnistää oppimisen prosessin, jossa osallistujat induktiivisessa työskentelyssä hahmottavat ja oivaltavat sovittelun ja restoratiivisen työotteen menetelmät ja tutustuvat koko prosessin teemoihin. Erityisesti ensimmäinen jakso ohjaa restoratiivisen didaktiikan menettelyihin. Työpajajakson keskeiset sisällöt: Sovitteleva ja restoratiivinen työote kasvatustyössä, Sovittelun ja restoratiivisen lähestymisen lähtökohdat, Osallisuus ja yhteisöllisyys restoratiivisuuden näkökulmasta, Ensikontakti ja restoratiiviset kysymykset, Circle-työskentelyn menetelmät.
3. Työpajajakson II tavoitteet: Toinen työpajajakso tutustuttaa osallistujat sekä arjen konfliktitilanteiden että haastavampien tilanteiden sovitteluun. Jakson aikana omaksutaan sovitteluprosessin käynnistäminen ja ohjaaminen fasilitatiivisella työotteella. Työpajajakson keskeiset sisällöt: Restoratiivisen sovitteluprosessin teemat ja menettelyt, joissa tarkastellaan henkilökohtaisen kohtaamisen ja osallisuuden merkitystä, tekojen, tunteiden ja tarpeiden käsittelyä, ratkaisujen tuottamista ja sovittelun tuottamaa voimaantumista sekä sovittelijan roolia.

4. Päätösseminaarin tavoitteet: Keskeinen teema on opitun liittäminen omaan työhön ja ammattitaitoon. Seminarissa laajennetaan näkemystä sovittelun merkityksestä koko yhteiskunnassamme ja reflektoiden tuotetaan ymmärrys siitä, kuinka sovittelu ja restoratiivinen työote juurtuu ja luo hyvinvointia osallistujien oppimisyhteisöihin. Päätösseminaarin sisällöt: Päätösseminaarissa luodaan kokonaiskuva suomalaisen yhteiskunnan sovittelutoiminnasta ja restoratiivisesta lähestymisestä. Siinä peilataan suomalaisen yhteiskunnan tilannetta Euroopan tasolla ja hahmotetaan restoratiivisen kasvatustyön kehitystä kansainvälisesti. Lisäksi pohditaan omaa työtä ja arkea koulutuksessa syntyneiden oivallusten kautta ja jaetaan koulutuksen aikana luotuja hyviä käytäntöjä.

Yhteenveto kurssin lopputyöinä kouluittain tuotetuista työrauhan edistämisen suunnitelmista

Kurssin lopputyön teemana oli pohtia kurssilla opitun ja omaksutun pohjalta sovittelun toimintakulttuuria omassa työssä ja yhteisössä. Tehtävä toteutettiin ryhmätyönä siten, että saman koulun / yhteisön kurssilaiset tuottivat tehtävän yhdessä.

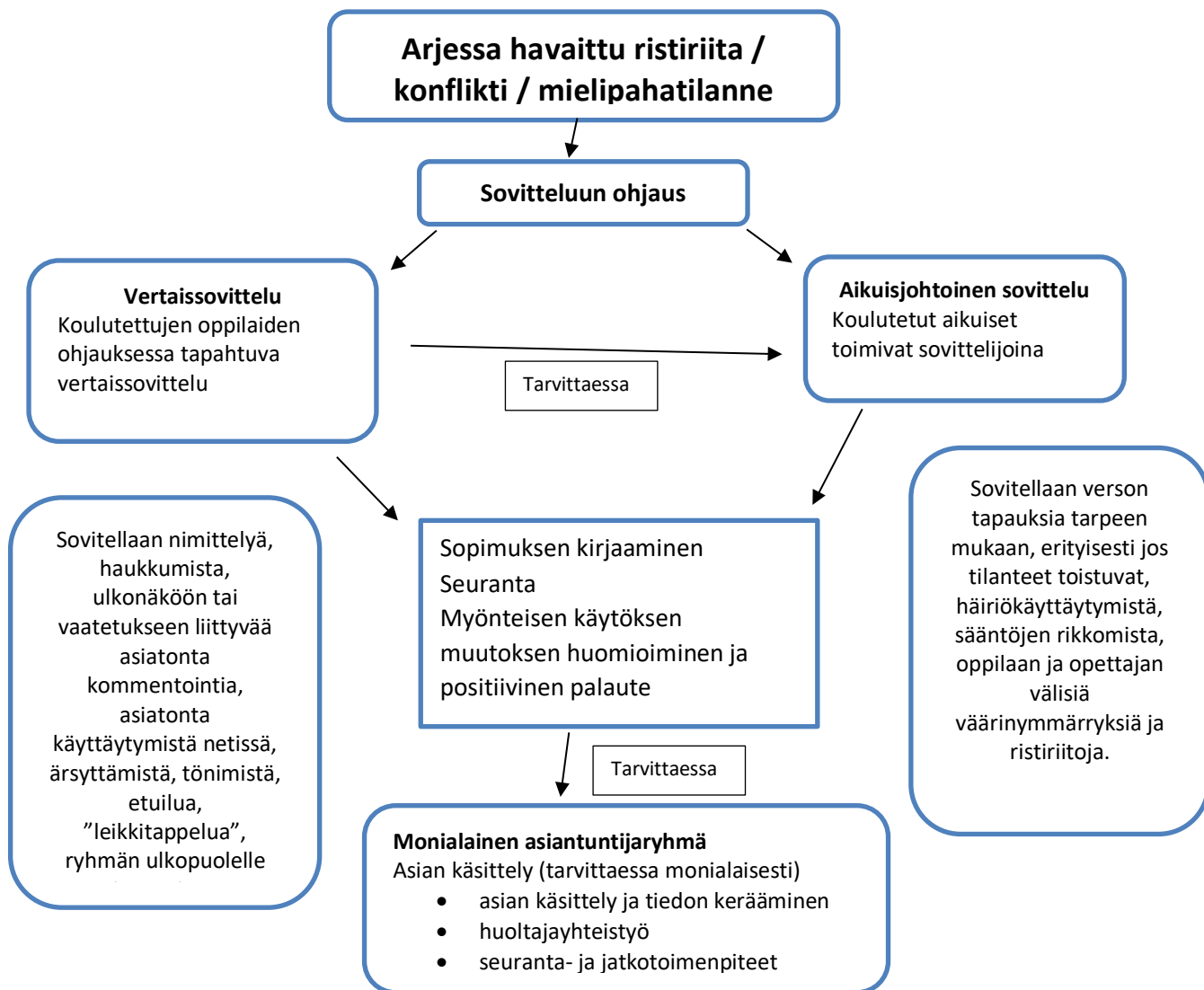
Lopputyön tehtäväksi anto ja lopputöiden esittely

Lopputöissä tarkasteltiin koulu tai yksikkö -kohtaisesti minkälaisia työrauhan turvaamisen tai kiusaamisen käsittelyn suunnitelmia yhteisössäsä. Töissä pohdittiin, miten kurssilla opittu restoratiivinen lähestymistapa ja sovittelu asettuvat omaan työhön ja yhteisön käytäntöihin. Tehtävänä oli valmistella hahmotelma tai kuvaus siitä, miten yhteisönne konfliktit voisivat ohjautua yhteisössä käytössä oleviin eri menettelyihin ja erityisesti sovitteluun. Tuotoksena tehtiin lyhyt esitys, jolla avaattiin muille kurssilaisille ja päätösseminaarin yleisölle hahmoteltua mallia.

Jokainen ryhmä sai noin 15 minuuttia aikaa esitellä tehtävän tuotoksia ja yleisölle varataan noin 5 minuuttia esitystä kohti kysymyksille. Tehtävän tavoitteena ei ollut valmistaa esitystä pelkästään seminaarin yleisöä varten vaan esitys toimi myös, kun osallistujat kertoivat omalle yhteisölleen tai esimiehelleen mikä kurssin anti on ollut.

Yhteenveto lopputyöistä

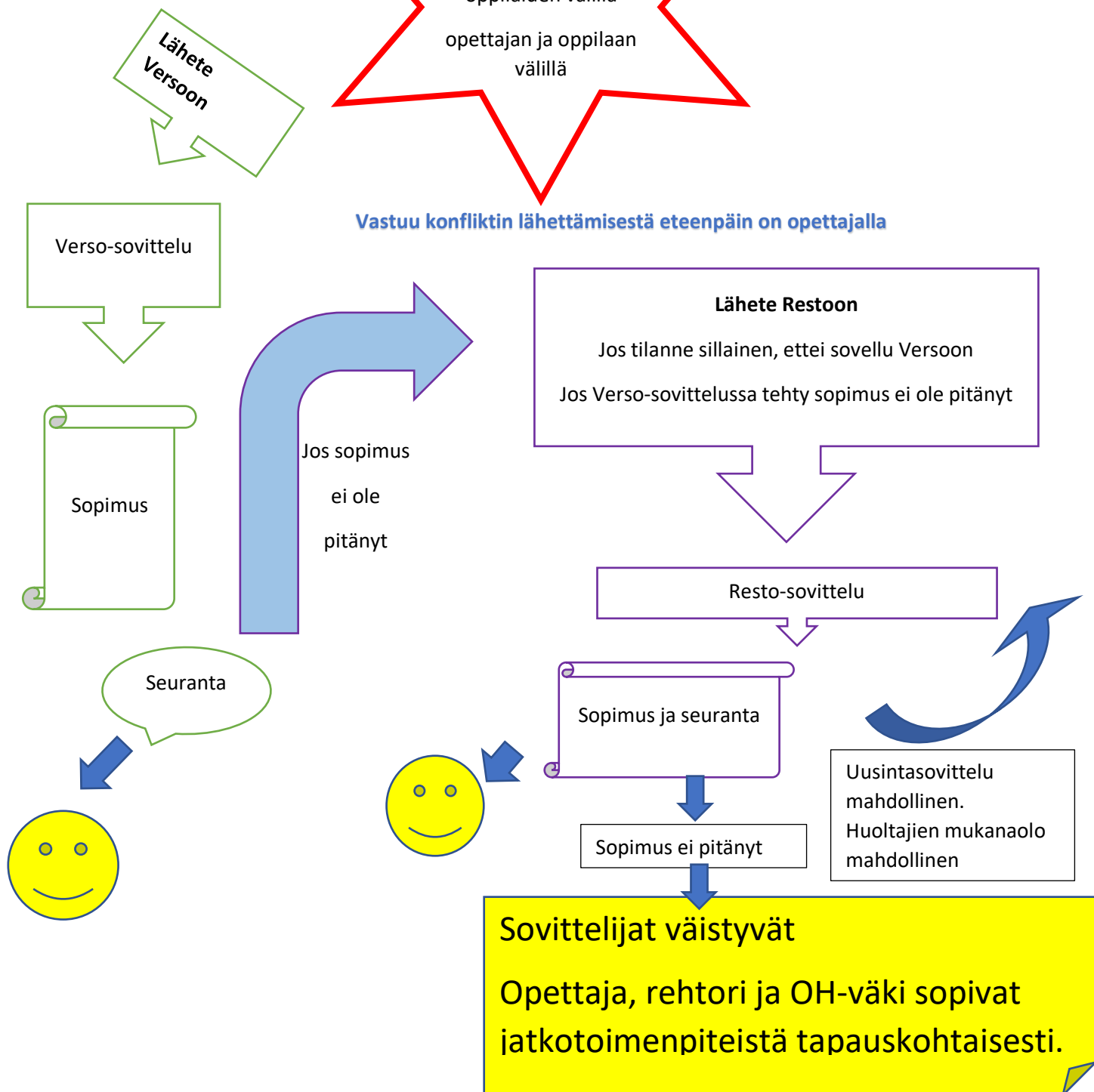
Lopputöiden esityksiin pyydettiin mahdollisuuksien mukaan tuottamaan suunnitelmiin liittyviä kaavioita ja kaavakuvia, joilla sovittelun hyödyntämistä arjen eri tilanteissa hahmotettiin. Lopputöissä toistui näkemys siitä, että sovittelu toimii ensisijaisena menetelmänä, sekä vertaissovitteluna että aikuisjohtoisen sovitteluna. Mikäli yhteisön omat sovittelumenetelmät eivät riitä tai sovellu tapauksen ratkaisuun, otetaan käyttöön muita koulun työrauhan turvaamisen menetelmiä. Kaikissa menettelyissä koulun aikuiset käyttävät harkintaa ja ammatillisuutta arvioidessaan mihin menettelyyn kukin tapaus tarkoituksenmukaisemmin kuuluu. Seuraava kaavio esittää lopputöiden pohjalta tuotettuna yleisempää näkemystä siitä, miten sovittelu työrauhan turvaamisen suunnitelmiin yhteisöissä voisi asettua.

Kuten kaaviosta käy ilmi, useissa RESTO-kurssille osallistujien kouluissa oli käytössä myös vertaissovittelu, jossa koulutetut oppilaat sovittelevat nuorempien oppilaiden pienempiä riitoja mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Myös vertaissovittelutoiminnalla on aina koululla aina aikuisten tuki. Syksyn kurssille osallistuneet normaalikoulun työntekijät esittivät oman kaavionsa näin:

Vastuu konfliktin lähettämisestä eteenpäin on opettajalla

Kevään 2019 kurssille osallistui 3 toisen asteen ammatillisen oppilaitoksen työntekijää. Lopputyönään nämä osallistujat hahmottelivat sovittelun prosessin mallin ammatillisen oppilaitoksen näkökulmasta:

KUVAUS SOVITTELUSTA VALITTUNA TOIMENPITEENÄ RIITATILANTEESSA

1. YHTEYS SOVITTELIJAAN

- Nimet ja yhteystiedot
- Lyhyt kuvaus tilanteesta
- Kotiryhmävastaavalle informoiminen
- Tapauskohtaisesti yhteys huoltajiin
- > Vastuu jatkosta siirtyy sovittelijoille

2. SOVITTELIJA ETSII TYÖPARIN

- Linkki sovittelijoihin
- Priorisointi työnajan käytössä

3. AJANKOHDAN JA PAIKAN SOPIMINEN

- 3 vrk:n sisällä seurannaisvaikutusten minimoimiseksi
- Tapauskohtaisesti ajankohdan informointi huoltajille

4. MOLEMPIEN HENKILÖIDEN ERIKSEEN KUULEMINEN

- Voi tapahtua tarvittaessa puhelimitse
- Tiedon päivittäminen työparille tarvittaessa

5. SOVITTELU

- Tieto kotiryhmävastaavalle sekä tarvittaessa huoltajille sovittelun päättymisestä

6.A SEURANTA

6.B SOVITTELU KESKEYTYY TULOKSESTA

- Informoidaan kotiryhmävastaavaa tilanteesta

Varhaiskasvatuskentälle VERSO-ohjelma vie MiniVerso-toimintaa ja kouluttaa henkilöstöä myös syventäen restoratiiviseen toimintakulttuuriin. Lähtökohtaisesti sovittelun prosessia kuvataan oheisella kuviolla.

Varhaiskasvatuksessa sovittelu asettuu osaksi henkilöstön päivittäistä työtä ja ajattelutapaa. Arjessa tilanteet vaihtuvat ja muuttuvat hetkittäin ja ne havaitaan ja niihin puututaan osana kasvatustyötä. Seuraavissa diakuviin on koottu RESTO-kurssille osallistuneiden varhaiskasvattajien huomioita päiväkodin arjen tasoista sekä esimerkki yhden tapauksen etenemisen osalta.

Restoratiivisuus Varhaiskasvatuksessa

Työyhteisötaso

- Kun puhutaan puhepiirissä, kaikki saavat tilaisuuden osallistua ja saada äänensä kuuluville
- Kun puhutaan pari- tai kolmi- osapuolisen piirissä, arempiakin asioita uskalletaan tuoda esille

Asiakastaso

- Kun annetaan jokaiselle asiakkaalle oman tarinan kerrontamahdollisuus, tulee kuulluksi tulemisen kokemus
- Jokaisella on henkilökohtainen käsitys oikeasta ja väärästä → ei ole tarpeen aina löytää absoluuttista totuutta. Olennaisempaa on löytää keino tai tapa suhtautua, jolla päästään tilanteesta eteenpäin.

Miten edetään:

- Lapset tekevät sopimuksen asiasta. Aikuinen auttaa sopimistilanteessa.
- Aikuisten rooli on varmistaa sopimuksen paikkansapitävyys eri tilanteissa.
- Vanhempien oikeus on saada tietoa asiasta.
- Kaikki harjoittelevat toisen näkökulman huomioonottamista:
  - Työntekijät harjoittelevat kuulemaan ja kuuntelemaan asiakasta (lapsia ja aikuisia)
  - Vanhemmat opettelevat luottamaan työntekijöihin
  - Lapset opettelevat ja harjoittelevat sosiaalisia taitoja

Nämä esimerkkikaaviot ja pohdinnat on koottu RESTO-kurssin osallistuneiden ryhmätyönä tekemistä näkemyksistä ja suunnitelmista. Esimerkit toimivat suuntaa antavina eri yhteisöjen omien suunnitelmien laatimiseen sekä nostavat esiin seikkoja, joita sovittelutoiminnan implementoinnissa on hyvä huomioda. Esimerkit eivät sellaisenaan asetu toisen yhteisön käyttöön vaan kunkin yhteisön on hyvä kartoittaa oman yhteisönsä työrauhanturvaamisen suunnitelmia, käytännön toimintamalleja, pedagogisia lähestymistapoja ja käytänteitä, joiden osaksi restoratiivinen lähestymistapa ja sovittelu voidaan nivouttaa.

Osallistujien palaute koulutuksesta

HY+ kerää koulutuspalautetta kurssin jälkeen lähetetyllä kyselyllä. Syksyn kurssin päätösseminaarissa kerättiin osallistujilta myös välitön palaute koulutuksesta kokonaisuutena. Vapaamuotoisessa kyselylomakkeessa pyydettiin osallistujia arvioimaan koulutuksen hyödyllisyyttä, myönteisiä seikkoja, kehittämiskohteita sekä nostamaan esiin asioita, joista osallistuja oli erityisesti koulutuksessa pitänyt. Yhteenvetona listaukset palautteisiin kirjatuihin kommentteihin. Palautelomakkeen jätti yhteensä 17 osallistujaa.

Palautteissa pyydettiin antamaan koulutukselle arvosana asteikolla 4-10. Vastaajista 1 antoi koulutuksella arvosanan 8, 13 vastaajaa antoi arvosanan 9 ja 3 vastaajaa arvioi koulutuksen arvosanalla 10. Muita arvosanoja tähän kohtaan ei saatu. Lomakkeen alussa pyydettiin myös arviota koulutuksen hyödyllisyydestä akselilla erittäin hyödyllinen – hyödyllinen – melko hyödyllinen – vähän hyödyllinen. Osallistujista 13 vastaajaa piti koulutusta erittäin hyödyllisenä ja 4 osallistujaa arvioi koulutuksen hyödylliseksi. Muita arvioita ei tähän kysymykseen saatu.

Avoimilla kysymyksillä kerättiin näkemyksiä siitä mikä koulutuksessa oli ollut myönteistä, mitä kehitettävää osallistujat havaitsivat ja mistä osallistujat erityisesti pitivät. 17 vastaajan vastaukset ryhmittäivät näin:

Myönteistä?:

- uusia ideoita, selkeä toimintamalli harjoiteltavaksi
- tosi ammattimainen ja pätevä Maija. Tärkeä aihe. Loppuseminaari hyvä! Hyvät puhujat!
- kouluttaja, hyvä rakenne ja tauotus, hyvä ilmapiiri, asioita joita voi hyödyntää työssä heti, tehdyt harjoitukset
- teoreettisen taustan selvittäminen ja avaaminen, joka kytkettiin käytännönläheisesti arjen tilanteisiin
- keskustelut, materiaali (tunnekortit ym.)
- koulutuksen laatu ja haastavuus
- haastoi tapaa ajatella + antoi hyvin työkalun toimia
- konkreettiset materiaalit ja työskentelymalleja yksilö- ja yhteisötason työskentelyyn
- hyvä tunnelma sekä erittäin asiantunteva ja osaava vetäjä
- hyvää toiminnallisuutta, paljon antavia keskusteluita, joista voi hyvin peilata asioita omaan työyhteisöön
- koulutuksesta sai paljon vinkkejä koulun arkeen
- koulutuksen sisältö, koulutuksen rakenne ja tempo
- käytännönläheisyys ja teoria tasapainossa, omaan työhön uutta näkökulmaa ja konkreettisia työvälineitä
- Koko paketti oli hyvä, tiivis setti. Johdonmukainen kokonaisuus
- Hyvä koulutus. Hyvä opiskeluryhmä. Lähipäivät oli erinomaisia kokonaisuuksia. Tiivis ja laadukas paketti

Kehitettävää?:

- Ulkopuolisten luennot olisivat voineet olla tiiviimpiä. Ensimmäisellä kerralla kuuntelemista oli liian paljon. Muilla kerroilla omaa osallistumista oli paremmin.
- viimeinen osuus oli tarpeeton, liian pitkä
- vielä olisin kaivannut enemmän taustojen ja teorian yhteistä pohdintaa
- Lisää koulutuspäiviä
- kehittämistehtävän ohjeistus
- välillä olisi hyvä istua muussa muodostelmassa kuin piirissä
- koulukohtaisesti moniammatillinen edustus
- materiaalipankki
- Voiko tiivistää? Viiden päivän poissaolo on haastavaa työyhteisölle
- Toivottavasti kurssia tarjotaan maksuttomana vielä jonkin aikaa, jotta useampi koululta voi kouluttautua + sijaiskulut opeille
- vaikea keksiä mitään. Oli kerta kaikkiaan sitä mitä odotinkin ja toivoin

Eryteisesti pidin?:

- Maijan opetustyylistä, leikkiharjoituksista (villasukkaformula jne), ym. käytännössä heti sovellettavista ideoista
- Hyvin perusteltu, miksi kannattaa olla restoratiivinen. Aikatauluista pidettiin hyvin kiinni.
- Näkökulmasta, miten konflikteja voi ratkaista. Sain uutta ajateltavaa
- konkreettisesti käytännön harjoittelusta ja esimerkeistä
- koulutuksen siirrettävyydestä suoraan arkeen
- kouluttajan asiantuntemuksesta
- jaksot sopivin väliajoin (ei unohdu ja ehtii omaksua), 1+2+2+1 vaikutti hyvältä
- Innostava yhteistyö ryhmässä. Harjoitukset ☺
- Vertaisten eli kurssilaisten kanssa keskusteluista ja tehtävistä
- vuorovaikutteisuudesta
- yhteiset keskustelut, käytännön harjoitukset, hyvä ilmapiiri

- siitä, että kokeilimme erilaisia toimintatapoja konkreettisesti
- Maijan tietotaito
- Maija osaavasta tyylistä opettaa
- Sovitteluharjoitukset olivat mukavia
- Paljon käytännön harjoitteita